

Adrian Kuprianowicz

Bielsk Podlaski

ORCID: 0000-0002-6530-8183

Eugeniusz Chlebcewicz oraz jego zainteresowania literaturą białoruską

Беларусы – гэта народ, так як іншыя вялікія народы, і дайца яму змогу спазнаць гэта, а ён хутка выставіць сваіх паэтаў на раўне с паэтамі іншых народаў. [...] Заўсёды былі людзі геніяльныя каторыя умелі сабраць характэрнае свайго народу і пераказаць яго ў сваіх творах. Чамуж у Беларусоў меломы быць іначэй, як у усіх людзей?! [...] Гэтаж так нідаўна мы пачалі праціраць вочы ад сну, а ўжо хваліцца можэм Янкам Купалам, Якубам Коласам і іншымі¹.

Eugeniusz Chlebcewicz, urodził się 6.08.1884 roku w Żyrowicach, zmarł 20.10.1953 roku w Moskwie. Ukończył Żyrowickie Seminarium Duchowne, Wileńskie Seminarium Prawosławne oraz Uniwersytet Petersburski. Był aktywnym działaczem Białoruskiego Ruchu Kulturalno-Społecznego początku XX wieku, podpisując się w tym czasie pseudonimem „Халімон с-над нушчы”. Posiadał ponadto tytuł doktora nauk pedagogicznych, będąc przy tym badaczem literatury białoruskiej oraz rosyjskiej, bibliotekoznawcą oraz bibliografem². Był autorem wielu prac, poświęconych różnorodnym zagad-

¹ Я. Л. [Язэп Лёсік], *Ці запраўды мы ніколі не будзем мець свайго Міцкевіча, Пушкіна, Сянкевіча, Талстога?*, „Наша Ніва” 1914, № 6, с. 1–2.

² Szerzej na ten temat zob.: С. Чыгрын, *Яўген Хлябцевіч*, [у:] *З Беларускай зямлі*, Беласток 2008, с. 257–262; С. Чыгрын, *Згадка пра Яўгена Хлябцевіча*, [у:] *Шляхамі Беларускай гісторыі-краязнаўчыя і літаратуразнаўчыя артыкулы*, Мінск 2015, с. 34–40; М.Б. Пажаарыцкі, *Да 130-годзя з дня нараджэння Яўгена Хлябцевіча*. Уклад

nieniom, m.in. rozwojowi szeroko rozumianej sfery bibliotekoznawstwa na terenach dawnej guberni grodzieńskiej³. Postać Eugeniusza Chlebcewicza, obok znanych poetów i pisarzy białoruskich, takich jak Janka Kupała czy Maksim Bahdanowicz⁴, na trwałe zapisała się w historii literatury białoruskiej, pozostawiając po sobie ogromną i nieocenioną spuściznę literacką. Sylwetka tegoż wybitnego badacza literatury, działacza kulturalnego i naukowego na trwałe zapisała się w historii literatury i nauki białoruskiej.

Należy również zauważyć, iż Eugeniusz Chlebcewicz był człowiekiem inteligentnym, posiadającym wzorowe duchowo-religijne wychowanie⁵ oraz

Яўгена Хлябцэвіча ў бібліятэчную справу Беларусі, „Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтва” 2014, № 1(21), с. 132–141.

³ Do najważniejszych dzieł Eugeniusza Chlebcewicza zaliczyć należy m.in. prace: Халімон с-пад пушчы [псеўданім, сапраўднае: Хлябцэвіч Я.І.], *Вёска Кленікі Бельскага павета Гродзенскай губерні. Вясковы сход аб бібліятэцы-чытальні імя Паўленкава, Я.І. Хлябцэвіч, „Наша Ніва” 1908, № 3, с. 6; Е. Хлебцевиц, Библиотечная работа с комсоставом и содействие его самообразованию, [в:] В помощь библиотекарю: библиотеч. сб., под ред. Е. Хлебцевица, Москва 1923, с. 5–16; Е. Хлебцевиц, Возрождение белорусской народнической литературы, [в:] Белорусский научно-литературный кружок студентов С.-Петербур. ун-та: отписк из отчета о состоянии и деятельности Императорского С.-Петербур. ун-та за 1913 г., Санкт-Петербург 1914, с. 19–36; Е. Хлебцевиц, Изучение читательских интересов красноармейцев. В помощь библиотекарю: библиотеч. сб., под ред. Е. Хлебцевица, Москва 1923, с. 31–39; Е. Хлебцевиц, Книга в Красной Армии, „Наши достижения” 1930, № 5, с. 44–49; Е.И. Хлебцевиц, Массовый читатель и книга. (Изучение читателя и рекомендательная библиография), [в:] Труды II Всероссийского библиографического съезда, Москва 1929, с. 212–246; Е. Хлебцевиц, Справочная работа библиотек: организационные формы, [в:] Библиотечная активная работа: формы и методы библиотечной работы, применяемые в Красной армии: библиотеч. сб., под ред. Е. Хлебцевица, Москва 1925, с. 79–93; Е. Хлебцевиц, Развитие библиотечного дела в Белоруссии, [в:] Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1-го по 7-ое июня 1911 г., Санкт-Петербург 1912, с. 430–431.*

⁴ Okres „Naszej Niwy” (1906–1915) dał literaturze białoruskiej całą plejadę znakomitych mistrzów słowa. Wśród centralnych twórczych postaci tego kolejnego, najwyższego albo, może, i najciekawszego etapu kształtowania się nowej literatury białoruskiej, byli poeci Janka Kupała (1882–1942) i Maksim Bahdanowicz (1891–1917). Czas urodzenia odnosił ich praktycznie do tego samego pokolenia. Ze względu na status społeczny były to jednak diametralnie różne osobowości: w jednym czasie zeszedli się ze sobą bezkompromisowi przedstawiciele młodej Białorusi-syn zubożałego szlachcica zdegradowany do stanu chłopskiego bez żadnych praw i *inteligent typu europejskiego* (Anton Łuckiewicz), syn zruszczonego białoruskiego urzędnika, cyt. za: Я. Чыквін, *Па прызыванні і абавязку. Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Беласток 2005, с. 10.

⁵ Eugeniusz Chlebcewicz był synem Jana Chlebcewicza, prawosławnego duchownego. Jan Chlebcewicz pochodził z rodziny prawosławnych duchownych, reprezentujących miejscową,

bardzo dobrze ukształtowaną i wyuczoną erudycję. Reprezentował środowisko inteligencji białoruskiej owego czasu. Był człowiekiem wszechstronnie uzdolnionym. W polu jego zainteresowań znalazła się literatura, folklor oraz historia⁶.

Na początku XX wieku Wilno było jednym z najpoważniejszych ośrodków szeroko rozumianej działalności białoruskiej. W 1906 roku został wydany pierwszy demokratyczny tygodnik społeczno-literacki w języku białoruskim *Наша Ніва*, na łamach którego młody Chlebcewicz poznał najwybitniejszych poetów oraz pisarzy białoruskich. Po wstąpieniu do *Беларускай Сацыялістычнай Грамады* w Sankt-Petersburgu mężczyzna zapoznał się z Bronisławem Taraszkiewiczem, organizującym białoruską społeczność⁷. Częste spotkania, tzw. *суботнікі*, organizowane przez członków owego zrzeszenia, zainspirowały Chlebcewicza do studiowania przede wszystkim literatury oraz innych dziedzin białorutenistyki. Na spotkaniach tych powstawały propozycje projektów imprez kulturalno-oświatowych, które w późniejszym czasie były realizowane, a także przygotowywano plany materialnej samopomocy koleżeńskiej, której pomysłodawcą był młodzieżowy działacz z Żyrowic⁸. Uwieńczeniem tych spotkań było powstanie w styczniu 1912 roku studenckiego Koła Naukowo-Literackiego przy Uniwersytecie Petersburskim. Pojawienie się owej organizacji było traktowane przez środowisko młodych intelektualistów białoruskich za symboliczne narodziny „Młodej Białorusi”, między innymi z uwagi na to, że postawiło sobie za cel naukowe zbadanie kultury duchowej i materialnej białoruskiego narodu⁹. Profesor Aleksander Pogodin w swym liście do członków koła wyraził swoją opinię w sposób następujący:

białoruską inteligencję. Dzięki prężnym staraniom duchownego na początku XX wieku we wsi Klejniki, gdzie piastował funkcję proboszcza, pojawiły się pierwsze oznaki przebudzenia związanego z kulturą białoruską oraz rosyjską, a także ożywienie religijne.

⁶ A. Kuprianowicz, *Культурно-просветительская деятельность Иоанна, Евгения и Владимира Хлебцевичей на территории православного прихода Вознесения Господня в Клейниках в начале XX века*, „Białorutenistyka Białostocka” 2020, nr 12, s. 364–365.

⁷ A. Bergman, *Bronisław Taraszkiewicz: szkic biograficzny*, „Przegląd Historyczny” 1972, nr 62/3, s. 256.

⁸ A. Луцкевіч, *Роля моладзі ў пачатках адраджэнскага руху*, „Родныя Гоні” 1927, № 5; A. Луцкевіч, *Адбітае жывіццё*, Вільня 1929, s. 44.

⁹ J. Turonek, *Wacław Iwanowski i odrodzenie Białorusi*, Warszawa 1992, s. 61; zob. też: *Depesza do rządu*, CA PZPR 202/I – 2, k. 23.

Wasze starania podniesienia świadomości narodowej narodu białoruskiego wywołują moją najgorętszą sympatię (...). Nad tym trzeba pracować dlatego, że rozwój kulturalny narodu jest niemożliwy bez uświadomienia swej tożsamości narodowej (...). Witam trud młodzieży białoruskiej, zmierzający do oświaty narodowej narodu białoruskiego (...). Dla tej idei warto żyć!¹⁰

Po upadku rewolucji październikowej Chlebcewicz opublikował szereg artykułów, które poświęcił poszczególnym białoruskim poetom, między innymi w czasopiśmie „Жизнь национальностей”. Do tych prac należy zaliczyć też teksty: *Элаіза Паішкевіч (Цётка)-ініцыятарка беларускага рэвалюцыйнага руху, Беларусь і польскія паны, Францішак Багушэвіч і беларуская сацыялістычная грамада* i inne¹¹.

Mówiąc o Chlebcewiczu, jako o badaczu literatury białoruskiej początku lat 20. XX wieku, należy zwrócić szczególną uwagę na jego wykłady zamieszczone w różnych czasopismach. W „Отчете С-Петербургского университета за 1912 год” był zamieszczony referat *Агляд беларускай народніцкай думкі*. Odczyt ów można uważać jak swojego rodzaju wizytówkę członka Kręgu Białoruskich Studentów, który spotkał się z dużym zainteresowaniem w powstającym środowisku naukowym. W 1914 roku część wykładu, poświęcona białoruskiej literaturze, została dopracowana i opublikowana oddzielnie pod tytułem *Адраджэнне беларускай народніцкай літаратуры*. Dzięki temu tekstowi Chlebcewicz na trwałe zapisał się w kręgach białoruskiego literaturoznawstwa. Praca ta nie miała na celu *stricte* dogłębnej analizy ówczesnej białoruskiej literatury, lecz była próbą charakterystyki jej powstania i rozwoju. W swym nowym tekście badacz przedstawił ogłęd literatury początku XX wieku, twórczości, która w tym czasie przecierała sobie drogę i kształtowała swoje oblicze. We wstępie Chlebcewicz podkreślił, że historia narodu białoruskiego i jego szeroko rozumianej, bogatej spuścizny kulturowej to nie tylko XIX i XX wiek. W zwartej formie autor zaprezentował historię rozwoju białoruskiej narodowości, sięgając od czasów pierwszych księstw (połockiego, mińskiego oraz mścisławskiego) do podporządkowania ich Litwie. Badacz zwrócił również uwagę na rozwój starobiałoruskiego piśmiennictwa w okresie Wielkiego Księstwa Litewskiego.

¹⁰ *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. III, Londyn 1950, s. 287.

¹¹ Р. Семашковіч, *Беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе*, Мінск 1971, с. 67.

Za pionierów nowej białoruskiej literatury autor uważał pierwszych poetów-demokratów, przede wszystkim Wincentego Dunin-Marcinkiewicza oraz Jana Czaczota. Chlebcewicz napisał:

(...) у канцы з дэмакратычна настроенага асяроддзя – дакладней з асяроддзя высокародных дзеячоў польска-беларускага дваранства (...) выйшлі людзі з жывой любоўю да простага беларуса, як чалавека¹².

Eugeniusz Chlebcewicz słusznie określił charakter białoruskiej literatury początku XX wieku. Podkreślił pełny i świadomy przekaz piśmiennictwa skierowany do narodu poprzez środowisko młodych pisarzy. Zauważył, że tematyka utworów nie odbiega od niedoli oraz cierpienia prostego białoruskiego chłopca. Owe procesy Chlebcewicz stara się odnaleźć w literackiej spuściźnie miejsce Franciszka Bahuszewicza, który

(...) у мастацкую форму ахінуў народніцкую ідэю аб правах чалавека, грамадзяніна, адносячы яе да быту беларуса, (...) не менш слаўнае месца займае Янка Купала. Месца гэтае не другое і не першае а своеасаблівае, можна сказаць поплич ідуць Янка Купала і Якуб Колас-кожны сваім шляхам¹³.

W momencie, gdy twórczość Kupały i Kołasa została wpisana w poczet klasyki białoruskiej literatury, byłoby paradoksem wyznaczenie, któregośkolwiek z nich jako pioniera literatury obecnego czasu. Jak słusznie zauważył Aleś Razanow (*Алесь Разаноў*):

(...) двое яны як адна з'ява, яны парныя, яны аднаго прызнання і „прызыву” – яны ўзаемна і дапаўняюцца і адрозніваюцца, высвечваюцца і тлумачацца¹⁴.

W sposób drobiazgowy oraz skrupulatny Chlebcewicz scharakteryzował twórczość zarówno Kupały, jak i Kołasa, będących na początku swojej twórczej drogi poetyckiej, podkreślił przede wszystkim prostotę i realizm ich twórczości. Naukowiec zaakcentował, iż wątek miłości poetów do rodzimej ziemi i jej przyrody nie był głównym tematem ich literatury. Zdaniem

¹² Е. Хлябцэвіч, *Очерк белорусской народной мысли*, [в:] *Отчет С-Петербургского университета за 1912 год*, Петербург 1912, с. 103.

¹³ Тамże, s. 104.

¹⁴ А. Разаноў, *Нататкі на бубовых лістах*, [у:] *Вобраз 83*, Мінск 1983, с. 152.

Chlebcewicza, w utworach *Kupały* i *Kołasa* naród białoruski odnalazł wyznaczniki wszystkich swoich cierpień, biedy, wręcz żebraczego życia oraz socjalnej niesprawiedliwości i kłamstwa:

Уражанне палявой кветкі, арганічна вырасшай на залёнай Беларусі астаўляе паэзія Коласа. Зямлёй і полем павеяла ад яе, няма ў ёй неадпавядаючай палявой прастаце вытопчанасці, элегантнасці, штучнасці (...),...пяро Купалы валодае майстэрскай тэхнікай, свабодна рысуе родныя вобразы Беларусі¹⁵.

Chlebcewicz trafnie zauważył również podobieństwa wątków i tematów poruszanych przez innych pisarzy ówczesnego okresu. Badając twórczość Maksyma Bahdanowicza, badacz zwrócił uwagę na piękno prezentowanej przez niego formy poezji. Wychwycił w twórczości debiutującego poety odmienność stylu, co wyróżniało go wśród pisarzy okresu międzyrewolucyjnego. Znany białoruski krytyk literacki Oleg Łojka, podsumował te same podobieństwa w twórczości Bahdanowicza, które zauważył Chlebcewicz, pisząc:

(...) узбагачэнне роднай літаратуры тэмамі і формамі ўносіла М. Багдановіча як і паэта-патрыёта і як народнага паэта, ставіла яго ў асобны рад (...) трымала яго ў цэнтры ідэйна творчых баталій беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя (...)¹⁶.

Białoruski poeta, literaturoznawca oraz krytyk literacki Grzegorz Siemaszkiewicz, oceniając pracę Eugeniusza Chlebcewicza „Адраджэнне беларускай народніцкай літаратуры” podkreślił, że jest ona „даволі грунтоўнай для свайго часу і з’явілася яна значным крытычным разглядам тагачаснай беларускай літаратуры”¹⁷. Natomiast szkic *Очерк белорусской народной мысли* został napisany w 1912 roku, to znaczy w momencie rozwoju nowej literatury białoruskiej. Tekst spotkał się w znacznym stopniu z krytyką, autorowi zarzucano między innymi nieuzasadniony sarkazm. W tym czasie białoruską poezję uważano za sztuczną, która ograniczała się do sfery świata folklorystycznego. Niektórzy krytycy nie uznawali młodych poetów za twórców literatury, nazywali ich „інтэлігент, перепрануты ў пастушковую

¹⁵ Е. Хлябцэвіч, *Очерк белорусской...*, с. 104–105.

¹⁶ А. Лойка, *Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд*, Мінск 1980, ч. II, с. 306.

¹⁷ Р. Семашкевіч, *Беларускі літаратурна-грамадскі...*, с. 68.

вопратку”. Odpowiednie stanowisko sprzeciwu wobec owej krytycznej opinii wystosował Chlebcewicz w swej pracy, pisząc, że „беларускія пісьменнікі, гэта ў большыстве выхадцы з простага народа”¹⁸. Argumentował to stwierdzeniem, że pomimo braku motywu „rycerskich rapsodii” oraz miłosnych pieśni, w ich twórczości należy szukać pieśni smutku, przygnębienia najniższej warstwy ludu. Chociaż ich utwory oscylowały wokół smutku i rozpacz, były ich własnymi prawdziwymi utworami, w których dominują „motywy bolącej duszy”, przeżycia „synów ziemi” ojczyściej, pokrzywdzonej przez historię.

Ówczesna białoruska krytyka literacka nie miała jeszcze wypracowanych naukowych form. Tylko niektórzy przedstawiciele nurtu krytyki literackiej mieli w danej dziedzinie profesjonalne oraz obiektywne podejście do danej problematyki. W tym czasie młoda literatura białoruska potrzebowała swojego rodzaju teoretycznego wyznaczenia się, zdefiniowania procesów, gruntownej oceny oraz określenia osobliwości jej charakteru. W tym celu służyły krytyczne wystąpienia w prasie Maksima Bahdanowicza, Mikołaja Jańczuka, Igora Samojły, Maksyma Goreckiego i innych autorów pierwszych badań skupiających się nad rozwojem białoruskiej literatury.

Cennym kierunkiem początkowego etapu formowania się białoruskiej literacko-narodowej myśli była twórczość Eugeniusza Chlebcewicza. Praca tegoż naukowca, pozornie powierzchowna, nie mająca charakteru politycznego, posiadała cechy czysto obiektywne i w swych podstawach badawczych postrzegana jest za prawidłową oraz przewidującą. Jej poprawność polegała między innymi na tym, że propagowała tzw. żywe słowo w środowisku literatów. W 1914 roku praca *Адраджэнне беларускай народніцкай літаратуры* została przepracowana i wydana w formie oddzielnej broszury *Народніцкая паэзія беларусаў*, co było dowodem nie tylko jej popularności i zainteresowania, ale również gruntownej i konkretnej treści, którą zawierała.

Chlebcewicz został włączony w krąg białoruskiego literaturoznawstwa również jako autor licznych artykułów dotyczących takich postaci, jak Jan Barszczewski, Franciszek Bahuszewicz, jako autor wspomnień o Jance Kupale oraz Elizie Paszkiewicz, o pseudonimie Ciotka. Badacz był znajomy z tymi pisarzami, łączyły ich relacje przyjacielskie. Chlebcewicz zaprzyjaźnił się

¹⁸ Е. Хлябцэвіч, *Очерк белорусской...*, с. 104.

z Kupałą w Sankt-Petersburgu, gdzie w latach 1909–1913 poeta był słuchaczem wykładów Uniwersytetu Petersburskiego, częstym gościem spotkań kółek białoruskich studentów.

Аднаго студзенскага дня 1910 года, калі ішла поўным ходам репетыцыя хору і драматычнага гуртка, адчыняюцца дзверы і ўваходзіць малады чалавек вышэй сярэдняга росту, бялявы, з невялічкімі светла-русымі вусікамі, карымі вачыма (...). Пабачыўшы Купалу, усе кінуліся да яго – і хлопцы, і дзяўчаты (...). Ім быў добра вядомы яго зборнік *Жалейка*. Студэнцкая моладзь ведала напамяць добрую палову вершаў, змешчаных у ім¹⁹.

W lutym 1913 roku wystawiono komedię Kupały *Paulinka* (*Паўлінка*). Po jej premierze, na jednym ze zdjęć, oprócz Kupały, studentów oraz samych organizatorów, został również uwieczniony badacz z Żyrowic²⁰.

Po śmierci klasyka literatury białoruskiej Eugeniusz Chlebcewicz był jednym z pierwszych inicjatorów powstania muzeum w cześć pamięci pisarza. W 1944 roku naukowiec spisał wszystkie wspomnienia dotyczące petersburskiego okresu życia Kupały, jego działalności, i przekazał je do muzeum. W późniejszym czasie, opierając się na archiwalnych materiałach związanych z pobytem poety w Moskwie na przełomie lat 1915–1916, Chlebcewicz przygotował artykuł *Janka Kupała w Moskiewskim uniwersytecie im. Szaniowskiego* (*Янка Купала ў Маскоўскім універсітэце імя Шаняўскага*).

Eugeniusz Chlebcewicz prowadził również korespondencję z Maksymem Bahdanowiczem. Cztery listy klasyka literatury białoruskiej adresowane do badacza z Żyrowic, zachowały się w Akademii Nauk BSSR. Zostały one, jak można przypuszczać, najprawdopodobniej przekazane przez Chlebcewicza w latach 20. XX wieku do Instytutu Białoruskiej Kultury²¹.

W styczniu 1906 roku zorganizowano II Zjazd Białoruskiej Socjalistycznej Hramady (Беларуская Сацыялістычная Грамада). Na zjeździe tym doszło do spotkania Ciotki z Chlebcewiczem. W czasie trwania obrad między uczestnikami nawiązała się bliska przyjaźń, a po ich zakończeniu udali się

¹⁹ Я. Сушыньскі, *Купала ў Пецяярбурзе*, „Польмя” 1967, № 3, с. 18.

²⁰ І.К. Жыдовіч, Я.Ю. Раманоўская, *Янка Купала. Жыццё і творчасць*, [у:] *Народная асвета*, Мінск 1972, с. 50.

²¹ В. Скалабан, *Паллечнік Цёткі і Янкі Купалы*, „Літаратура і мастацтва” 1984, с. 13.

do Wilna, skąd w późniejszym czasie poetka przeprowadziła się do Lwowa. Chlebcewicz i Ciotka spotykali się jeszcze kilkukrotnie w Petersburgu, na przykład podczas corocznych koncertów białoruskich. Poetka brała czynny udział w tych uroczystościach, prezentując swoje wiersze, a także występując na scenie jako aktorka, która „выконывала ўсё са стараннай мастацкай тэхнікай”. Sztuka zawsze zajmowała główne miejsce w sferze zainteresowań poetki. Chlebcewicz zapamiętał ją jako aktywną osobę:

Ад нуды Цётка траціла свае душэўныя сілы, а сухоты адбіралі ў яе сілы фізічныя. З кожным днём таялі яе сілы, але яна яшчэ больш рвалася да рэвалюцыйнай барацьбы, да рэвалюцыйнага мастацтва і асветы мас на бацькаўшчыне.

– Геня-сказала яна мне, нелегальна прыехаўшы ў Пецябург-ведаеце, якое рэвалюцыйнае значэнне мае мастацтва? Калі хочаце гэта зразумець дык прачытайце „Леонардо-Да-Вінчы” А. Меранкоўскага²².

Chlebcewicz, pisząc biografie Ciotki, starał się ukazać życiowo-twórczą drogę poetki. Jej poezja była opisem wszystkich burzliwych wydarzeń, a jej wiersze, proklamacje były przepełnione wiarą w siłę narodu, wezwaniem do walki z uciskiem caratu. Taki przekaz mają następujące wiersze Ciotki: *Вера беларуса, Пад штандарам, Хрэст на свабоду, Мора*. Utwory te zostały wydane drukiem oraz rozpowszechnione w punktach agitacyjnych dla społeczności robotniczej. Poetka wykazywała w nich swoją przychylność i oddanie sprawom rewolucyjnym. Jak wspominał Chlebcewicz,

Цётка карысталася вялікім поспехам і ўвагай з боку рабочых і сялян. Віленскія рабочыя расхоплівалі яе вершы і з вялікай цікаўнасцю дэкламавалі іх на фабрыках і заводах, а нават на вуліцах. У асобе Цёткі мы бачым прыклад германічнага злучэння паэтычных парыванняў з рэвалюцыйнымі дасягненнямі²³.

Fala rewolucyjnych proklamacji lat 1905–1906 w szybkim czasie dotarła do Wilna. Ciotka brała czynny udział we wszystkich organizowanych wówczas mityngach, zebraniach robotniczych oraz kółkach uczniowskich. W czasie, gdy wspomniane wydarzenia odbywały się legalnie, tj. od października do grudnia 1905 roku, Ciotka występowała w Wilnie oraz w okręgu

²² Я. Хлабцэвіч, *Цётка*, „Полымя” 1924, № 3, с. 146.

²³ Тамże, s. 138, 142.

wileńskim. Jej przemowy zawsze odbywały się jednocześnie z wystąpieniami Ściapana Wihilowa, który dzięki swojemu autorytetowi miał wielki wpływ na sprawy środowiska robotniczego oraz edukacji w ówczesnym Wilnie.

Dzięki wspomnieniom Chlebcewicza w biografii Ciotki na trwałe zostało zapisane jedno z jej wystąpień z 1905 roku podczas mityngu zorganizowanego w Moskwie, w klubie garncarskim równouprawnienia kobiet „Лірай”²⁴. Jak pisał:

(...) выступалі тады прамоўцы ад усіх сацыялістычных партый, разглядаючы жаночае пытанне, як частку рабочага пытання. Цётка ж адразу пачала так: „Працавітай беднаты тут няма, а толькі капялюшніцы” і так далей у тым самым тоне, прычым нарэшце (...) прапанавала работніцам уваходзіць не ў „Ліру” раўнапраўнасці жанчын, а ў сацыялістычныя партыі²⁵.

Działalność agitacyjna oraz pedagogiczna w robotniczym i chłopskim środowisku była trudną pracą osób wykształconych, odbywała się w złożonym historyczno-politycznym czasie. Polonizacja, później rusyfikacja, religijne antagonizmy, podział na katolików-Polaków i prawosławnych-Ruskich – to wszystko nie sprzyjało obudzeniu świadomości narodowej. Zwracając szczególną uwagę na owe niesprzyjające okoliczności, Chlebcewicz pisał o Ciotce:

У гэтых умовах працавала Цётка, заражаючы ўсіх таварышоў палкім імпэтам да рэвалюцыйнай барацьбы сваёй прастатой, беспасрэднасцю і шчырасцю. Цётка з’яўлялася незаменным таварышам і надта харошым чалавекам, шукаючым у кожным мужыку-беларусе працаўніка-чалавека і знаходзячы яго. Заўсёды захоплена-радасная, заўсёды без грошай Цётка ніколі не сумавала, і рабіла сваю рэвалюцыйную справу барацьбы працоўнай беднаты і мужыкоў з панамі пры кожных умовах²⁶.

Ciotka potrafiła doskonale trafić do świadomości i serc społeczeństwa, wiedziała, jakie jest znaczenie języka ojczystego dla każdego człowieka. Jak zwracał uwagę Chlebcewicz, jej przemówienia na *мужыцкай мове* podkreślały godność ludzką prostego chłopca białoruskiego, jego znaczenie

²⁴ Л. Арабей, *Стану песняй*, Мінск 1977, с. 47.

²⁵ Я. Хлабцэвіч, *Цётка*, с. 137.

²⁶ Тамże, s. 142.

dla społeczeństwa, krytykowała miejscową szlachtę i carskich urzędników za traktowanie poddanych za „bydło”.

W szybkim czasie sytuacja polityczna w Imperium Rosyjskim ulega dużej zmianie. Coraz głośniejsza i dobitniejsza stawała się wymowa rewolucyjnych wystąpień, zmieniały się formy i metody walki przeciwko carskiemu uciskowi. Tęsknota za ojczyzną, przyjaciółmi, działalnością społeczną spowodowała zaostrzenie choroby u Ciotki, która miała wpływ na dalszy charakter jej twórczości. Wówczas jej poezja zmieniła się, na co zwrócił uwagę Chlebcewicz. Zanotował on:

Бунтаўнічы дух Цёткі або горда рвецца на волю (...) або змучаны безнадзейнай нематой, стогне літасцо да беларуса злучаючыся з прыродай і развіваецца ў палкіх паэтыцкіх слёзах жаночае тугі²⁷.

Ostatnie lata życia poetki po zmianie nazwiska (1911–1916), po powrocie do ukochanej ojczyzny, były dla Chlebcewicza najmniej znane. Badacz wiedział jedynie, że w 1915 roku Ciotka pracowała jako siostra miłosierdzia w wojskowych szpitalach, gdzie zajmowała się rannymi żołnierzami. Można wysnuć wniosek, że artykuł Chlebcewicza „Цётка” jest zapisem świadka i towarzysza ważnych wydarzeń z życia poetki. Tekst ów można traktować, jako pewną charakterystykę działalności społecznej Elizy Paszkiewicz, ale także jako wianek pamięci złożony na jej mogile przez jednego z przyjaciół z jej pokolenia – ze środowiska białoruskiej inteligencji.

Prace Chlebcewicza, jego artykuły oraz wspomnienia o Janie Barszczewskim, Franciszku Bahuszewiczu, Jance Kupale, Ciotce są swojego rodzaju spuścizną białoruskiego literaturoznawstwa, mają także wartość dokumentalną. Tekst „Адраджэнне беларускай народніцкай літаратуры” jest przykładem szczegółowej, gruntownej analizy literaturoznawczej, która nie straciła swej wartości do obecnego czasu. Eugeniusz Chlebcewicz jest niewątpliwie jednym z najwybitniejszych przedstawicieli myśli i słowa współczesnego mu okresu, do jego dzieł odwołują się współcześni badacze literatury białoruskiej. Jego związki z przedstawicielami okresu *Парнасy Наваніўскай пары* są świadectwem olbrzymiej roli samego Chlebcewicza, jak i jego udziału w odrodzeniu białoruskiego ruchu początku XX wieku.

²⁷ Тамże, s. 147.

LITERATURA

- Arabej L., *Stanu pesnyaj*, Minsk 1977 [Арабей Л., *Стану песняй*, Мінск 1977].
- Bergman A., *Bronisław Taraszkiewicz: szkic biograficzny*, „Przegląd Historyczny”, Warszawa 1972, № 62/3.
- Нлиабсевич Ј., *Сіотка*, “Роўмја” 1924, № 3 [Хлабцэвіч Я., *Цётка*, “Полымя” 1924, № 3].
- Нлибсевич Ј., *Očierk bieloruskoj narodnoj mysli*, [v:] *Otčot S-Pietierburgskoho univiersitietia za 1912 god*, Pietierburg 1912 [Хлябцэвіч Е., *Очерк белорусской народной мысли*, [в:] *Отчет С-Петербургского университета за 1912 год*, Петербург 1912].
- Ўыгрын С., *Zhadka pra Jaŭhiena Xliabceviča*, [u:] *Šliaxami Bielastoččynu. Historyka-krajaznaŭčyja artykuly*, Minsk 2015 [Чыгрын С., *Згадка пра Яўгена Хлябсевича*, [у:] *Шляхамі Беластоцчыны. Гісторыка-краязнаўчыя і літаратурна-знаўчыя артыкулы*, Мінск 2015].
- Ўыгрын С., *Jaŭhien Xliabcevič*, [u:] *Z Bielastockaj ziamli*, Bielastok 2008 [Чыгрын С., *Яўген Хлябсевич*, [у:] *З Беластоцкай зямлі*, Беласток 2008].
- Ўыквін Ј., *Pa pryzvanni i abavjazku. Litaraturna-krytučnyja artykuly*, Bielastok 2005 [Чыквін Я., *Па прызванні і абавязку. Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Беласток 2005].
- Depesza do rządu, CA PZPR 202/I – 2, k. 23.
- Kuprianowicz A., *Kulturno-prosvietitielskaja dziejatel'nost Joanna, Jevgienija i Vladimira Xliebcevičej na terytorii pravoslavnoho prыхoda v Klejnikach v načale XX veka*, „Białorutenistyka Białostocka” 2020, № 12 [Kuprianowicz A., *Культурно-просветительская деятельность Иоанна, Евгения и Владимира Хлебсевичей на территории православного прихода Вознесения Господня в Клейниках в начале XX века*, „Białorutenistyka Białostocka” 2020, № 12].
- Losik J., *Ci zapraŭdy ty nikoli nie budžem mieć svajho Mickieviča, Puškina, Siankieviča i Talstoha?*, “Naša Niva” 1914, № 6 [Лёсік Я., *Ці запраўды мы ніколі не будзем мець свайго Міцкевіча, Пушкіна, Сянкевіча, Талстога?*, “Наша Ніва” 1914, № 6].
- Łojka A., *Historyja bielaruskaj literatury. Dakastryčnicki pierujad*, Minsk 1980, č. II [Łojka A., *Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд*, Мінск 1980, ч. II].
- Łuckievič A., *Adbitaje žyccio*, Vilna 1929 [Луцкевіч А., *Адбітае жыццё*, Вільня 1929].

- Łuckievič A., *Rolia moładzi ŭ račatках adradženskaha ruхu*, „Rodnyja Honi” 1927, № 5 [Луцкевіч А., *Роля моладзі ў пачатках адраджэнскага руху*, “Родныя Гоні” 1927, № 5.]
- Ražarycki M.B., *Da 130-hoddzia z dnia narodžennia Jaŭhiena Xljabceviča. Układ Jaŭhiena Xljabceviča ŭ bibliotečnuje sprawy Bielarusi*, “Viesnik Bielaruskaha dziaŭžaŭnaha univiersiteta kultury i mastactva” 2014, № 1(21) [Пажарыцкі М.Б., *Да 130 – годзя з дня нараджэння Яўгена Хлябцэвіча. Уклад Яўгена Хлябцэвіча ў бібліятэчную справу Беларусі*, “Веснік Беларускага дзяржаўнага універсітэта культуры і мастацтва” 2014, № 1(21)].
- Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. III, Londyn 1950.
- Razanoŭ A., *Natatki na bubovyx listax*, [u:] *Vobraz 83*, Minsk 1983 [Разаноў А., *Наматкі на бубовых лістах*, [у:] *Вобраз 83*, Мінск 1983].
- Siemaškievič R., *Bielaruska-litaraturna-hramadski ruх u Piciarburzie*, Minsk 1971 [Семашкевіч Р., *Беларуска-літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе*, Мінск 1971].
- Skałaban V., *Paplečnik Ciotki i Janki Kupala*, “Litaratura i Mastactva”, Minsk 1984 [Скалабан В., *Папалечнік Цёткі і Янкі Купалы*, “Літаратура і Мастацтва”, Мінск 1984].
- Sušynski J., *Kupala ŭ Piciarburzie*, “Połymja” 1967, № 3 [Сушыньскі Я., *Купала ў Пецярбурзе*, “Полымя” 1967, № 3].
- Žydovič I.K., Romanoŭska J.J., *Janča Kupala. Žyccio i tvorčaść*, [u:] *Narodnaja asvieta*, Minsk 1972 [Жыдовіч І.К., Романоўска Я.Ю., *Янка Купала. Жыццё і творчасць*, [у:] *Народная асвета*, Мінск 1972].
- Turonek J., *Wacław Iwanowski i odrodzenie Białorusi*, Warszawa 1992.

SUMMARY

EUGENIUSZ CHLEBCEWICZ
AND HIS INTERESTS IN BELARUSIAN LITERATURE

Eugeniusz Chlebcewicz is undoubtedly one of the outstanding representatives of the period in which he lived. The biographical sketches of Jan Barszczewski (1790–1851), Franciszak Bahuszewicz (1840–1900), Janka Kupala (1882–1942) and Ciotka (1876–1916) have a documentary value. Chlebcewicz’s works are often referred to by contemporary literary critics who carry out research on new Belarusian literature. His relations with representatives of the literary period named “Парнасу Нашаніўскай праы” are testimony to the enormous role of

Chlebcewicz himself in the revival of the Belarusian movement at the beginning of the 20th century.

Keywords: Belarusian literature, XX century, Belarusian writers, Belarusian movement.